

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויחי, תשע"א
מספר 893מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

למה אפרים ומנשה?

מנהג מקובל ונפוץ הוא לברך את הילדים בליל שבת בברכה הלקוחה מפרשתנו, הברכה שבירך יעקב את נכדיו בני יוסף (מח:כ): "יְשַׁמְךָ אֱ-לֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה" (לבנים), או "יְשַׁמְךָ א-לֹהִים כְּשֵׁרָה רַבְקָה רַחֵל וְלֵאָה" (לבנות),¹ ולאחר מכן לברכם ב"ברכת כוהנים": "יְבָרְכֶךָ ה' וְיִשְׁמְרֶכָּךָ" (במ' ו: כד) וגו'. רש"י במקום כותב: "הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו 'יְשַׁמְךָ א-לֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה'". דניאל שפרבר² מעיר שמנהג זה הוא מאוחר למדי ומובא בסידורו של ר' יעקב עמדין (המאה הי"ח), אבל מתברר שהתפשט מהר מאוד ברוב קהילות ישראל.

להלן נעסוק בשאלה מדוע נוהגים לברך את הבנים בנוסח זה "כאפרים וכמנשה". אמנם כתוב: "כִּי יְבָרְכֶךָ יִשְׂרָאֵל לְאָמֹר" (שם), אך האם אין אישים אחרים בתנ"ך היכולים לשמש דוגמה לילדים? למה לא לברך אותם 'כאברהם יצחק ויעקב' (כשם שאצל הבנות מזכירים את האימהות) או כשמות השבטים? האם אפרים ומנשה עשו מעשים כה מיוחדים כדי שנזכירם בכל ליל שבת? לשאלה זו אבקש להביא חמש תשובות שונות, כאשר כל תשובה פותחת צוהר חדש ומעניין בפני עצמו.

א. אפתח בהסבר ששמעתי מפי אמי ע"ה, שהייתה מספרת בשם אביה שהיה רופא יהודי שומר מצוות בעיר מולהוז שבחבל אלזס בצרפת. למרות מגוריו בבדידות רבה, בקהילה יהודית קטנטנה שהתקיימה בסביבה שאינה יהודית, הוא הצליח לחנך את 12 ילדיו על ברכי התורה. גם אפרים ומנשה גדלו וחיו בסביבה עוינת ולא יהודית, ללא חינוך יהודי, ובכל זאת יצאו יהודים טובים, מאמינים בה' ובדרך אבותם. אם כן אנחנו מברכים את ילדינו שגם בסביבה קשה, בסביבה של גויים (יש לזכור שכאמור, מנהג זה תוקן בקהילות ישראל שבגלות), יצליחו הילדים לגדול על פי המסורת היהודית ולשמור את התורה. לכן מזכירים את אפרים ומנשה דווקא.³

ב. הסבר נוסף: כדי להראות ולקוות להמשכיות, אנחנו מברכים את הילדים שיזכו לדור המשך; כמו יעקב אבינו שזכה לראות שנכדיו ממשיכים את דרכו, ואכן הוא מברך את נכדיו. זאת הפעם הראשונה בתורה ואולי בתולדות האנושות שסב מברך את נכדיו, ובפעולה זו הוא מדגיש את המשכיות המשפחה והחברה. עוד ידוע שיתרון האדם על שאר בעלי חיים הוא היחס האישי וההדדי בין האדם לנכדיו, שאינו קיים אצל בעלי חיים.

ג. הסבר זה ניתן בעקבות דבריו של ה"שפת אמת" (פרשת ויחי, שנת תרס"א):

לפי שבעל תשובה צריך להמשיך דרך חדש לתקן מה שקילקל. וכן עשה יעקב דרך חדש והעלה בני יוסף להיות להם דבקות באבות... והי"ב שבטים דבקים במדרגת האבות.
כמו שיעקב אבינו העלה את דרגת אפרים ומנשה לדרגת השבטים, כך אנחנו מברכים שנזכה שילדינו יעלו בדרגה עד לדרגת השבטים שהיא דרגת האבות.

¹ הברכה לבנות מופיעה היום בסידורים רבים. למשל בסידור "עבודת ישראל" של יצחק בן אריה יוסף דוב, בסידור אוצר התפילות, בסידור "איש מצליח" של הרב מצליח מאוזו, ובסידור "עבודת השם השלם".

² דף שבועי לפרשת ויחי תשס"ח (מס' 735).

³ גם בשבתנו כאן יש מקום לברכה להצלחה בחינוך ולשמירה מכל מה שמציעה הסביבה בימינו.

ד. הסבר אחר נתן הרב נפתלי צבי ברלין (הנצי"ב). בפירושו על התורה "העמק דבר" הוא כותב: "אפרים ומנשה היה כל אחד גדולתו משונה מחברו; אפרים היה גדול בתורה ודבק לא-להיו, ומנשה בהליכות עולם ועוסק בצרכי ציבור". ובהערות "הרחב דבר":

אין ראוי לברך אדם אלא מעין ברכותיו שברכו ה' עד כה, לעשיר בעשרו ולחכם בחכמתו... ואם כן אין ראוי לברך למי שאינו עוסק בתורה שיהיה כאפרים וכן למי שאינו עוסק בהויות העולם שיהיה כמנשה, אבל בשעת המילה דלא נודע עדיין את הדרך אשר הילד ילך בה, אז יברך ישראל "ישמך א-להים כאפרים" אם יהא עוסק בתורה יצליח כמוהו "וכמנשה" אם יהיה עוסק בהויות העולם יהיה כמנשה.

נראה שהמנהג אצל הנצי"ב היה לברך ברכה זו בשעת ברית המילה. אפרים ומנשה מסמלים את שתי הדרכים העיקריות בעבודת ה': לימוד תורה ועיסוק בעשייה. קצת קשה לי מדוע דווקא אפרים ומנשה מסמלים שתי דרכים אלה ולא יששכר וזבולון, למשל. ועוד אפשר לשאול שכאשר הילד גדל וכבר בוחר לעצמו דרך מסוימת, האם להמשיך לברך אותו כאפרים וכמנשה?

ה. ההסבר האחרון שעלה בדעתי נוגע למהותו של ספר בראשית כולו. כל ספר בראשית מלווה במלחמות אחים: קין והבל, יצחק וישמעאל, יעקב ועשו, יוסף ואחיו. כל זמן שיש מלחמות אחים לא ניתן לכוונן אומה. עם ישראל מתחיל להיווצר רק אחרי סיום המלחמות בין האחים. רק כאשר יש שלום אמיתי בין יוסף לאחיו, מסתיים ספר בראשית ויכול להתחיל ספר שמות, שבו עם ישראל קורם עור וגידים. קודם לכן אין עם, שכן רק כאשר יש אחווה בתוך המשפחה, ניתן ליצור עם. אפרים ומנשה הם האחים הראשונים במקרא שאינם רבים, ושוררים ביניהם אחווה ושלום. גם כאשר יעקב אבינו שיכל את ידיו ונתן העדפה לאפרים על מנשה, אין קנאה ביניהם, והאחים נשארים מאוחדים. לכן ברכת האבות מזכירה את אפרים ומנשה דווקא. האב והאם המברכים מצפים, מקווים ומתפללים שתשרור תמיד אחווה בין ילדיהם, ולכן הם מברכים אותם בברכה זו. אחד הדברים הגרועים העלולים לקרות להורים הוא לראות מלחמה וקנאה בין בניהם ובנותיהם. בקלות רבה יכול הבן לסבור או לחוש שאחיו קיבל יותר ממנו, והדרך לקנאה קצרה היא. האזכור של אפרים ומנשה מבקש למנוע זאת.

לסיכום, ההורים מברכים את ילדיהם על פי חמשת ההסברים שנאמרו: שהצעירים ידעו להתמודד בתוך סביבה קשה, ימשיכו את שושלת המשפחה, יצליחו לעלות בדרגה רוחנית בדרכים המתאימות להם, ולבסוף ישמרו על שלום, אחווה ורעות ביניהם.

פרופ' עלי מרצבך
המחלקה למתמטיקה